

Տարեկան 10 րուբ., վեց ամիսը՝ 6 րուբ. և կես, երեք ամիսը՝ 3 ր. 50 կոպ., ամիսը՝ (Թիֆլիսում) 1 ր., հատով 5 կ.:  
Բաժանորդ են գրուում Թիֆլիսում և միմյան խմբագրատները:

Խմբագրություն հասցեն՝ Тифлис, Редакция «Нор-Даръ»  
կամ Tiflis, Rédaction «Nor-Dar»

Խմբագրությունը ըստ է սահմանի օր (բացի ուսման օրերից) ժամը 9-ից մինչև 2-ը: Ցայտարարությունները ընդունում են ամեն լեզուներով: Ցայտարարությունների բաժինը 2 կ., բեկամանի համար՝ կրկնապատիկ:

Թիֆլիսի հայոց բարեգործական ընկերության վարչութիւնը պատիւ ունի յայտնել, որ այսօր մարտի 22-ին, ժամի 12-ին, Մողոտա ս. Գէորգ եկեղեցում կատարուելու է.

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՌՈՒԳԱԴԵԱՆԻ

(93)

հոգեհանգիստը

1—1

ԲՈՎՀԱՆՆԵՍ ՌՈՒԳԱԴԵԱՆԻ

Առաջնորդող. — Գիւղական անտեսութեան անկման պատճառները:  
Գրողներ. — Լուսին:  
Մեզ գրում են. — Համարուց: Սաղիանից: Հուշուց:  
Մամուլի շարժը:  
«Ռոս. Եր.»-ի մի թղթակցութիւնը Խաչիկ վարդապետի գործի մասին:  
Թղթակցութիւններ. — Նամակ Գարեգինից: Բաւրի:  
Կաղաքի ակտիւ. — Բուրձարի: Անդրիս և Ժամբիս:  
Քաղաքական լուրեր:  
Նոր-Դար-ի նշանակները:  
Նոր-Դար-ի պատմականները:  
Բանասիրական. — Սելարհարար և զբաղարը:  
Ցայտարարութիւններ:

Թիֆլիս, 20 մարտի, 1903 թ.  
ԳԻՒԴԱՆՆԵՍ ՌՈՒԳԱԴԵԱՆԻ ԱՆԿԱՅԻՆ ՊԵՏԱԿԱՆՆԵՐԸ

Բ.

Ներկայում առաջնորդողում խօսելով հայ գիւղացու տնտեսական անկման պատճառների մասին, կանգ էին առնել երկրորդ պատճառը. — սակաւահողութեան վրայ: Գիւղատնտեսութեան զարգացումը անհամալուծող այդ կարևոր հանգամանքի բացառութիւնը ամբողջացրած լինելու համար, հարկաւոր է աւելացնել, որ գիւղացու ներկայումս ունեցած հողի ան-

համեմ կարկը լրացնելու համար մի հնարաւոր միջոց ենք միայն տեսնում, այն է, այն տնտեսութեան վրէժ, որ ամենից անհաշիւ է գեղացուի այդ պտկաւոր, կառավարութիւնը համաձայն է գիւղացիներին տալ պտկաւոր անհատ վարելահողեր, հնարաւոր եղածի շտի մասնէն պայմաններով: Կառավարութեան համար հաւասարապէս լինելով լուրը հպատակների հանգստութեան ու բարօրութեանը, գիւղացու չը պէտք է լինի այդ անել, քանի որ միևնույնը գործադրում է միևնույնը ներքին հարաւորների ուսման հող, կամ սակաւահող բնակչութեան վերաբերմամբ այլևայլ պայմաններով, մասնաւոր ուր այդ կարկը միայն հայ գիւղացին չէ որ ունի, այլ դա ընդհանուր է անհրկովկասեան ամբողջ բնակչութեան համար:

Գիւղատնտեսութեան մէջ զարգացած այդ խոշոր պէտքը շատ լաւ յայտնի լինելով Կովկասի ծայրագոյն իշխանութեան և այդ մասերին հոգատար լինելու պաշտօնն ունեցող մարմիններին, դրանց վրէժայ հարկաւոր եղած միջնորդութիւնն անել:

Դալով գիւղատնտեսութեան զարգացումը դանդաղեցնող և հայ գիւղացուին վրէժ դուռ ձգող գրութեան երրորդ պատճառին — երկրա-

գործութեան միջոցների յետմընացութեան, պէտք է տեսնել, որ գիւղական տնտեսութեան նայնպէս կարևոր և ուշադրութեան արժանի մի պակասուող կողմն է հանդիսանում այդ:

Մի կողմից երկրագործութեան և առհասարակ գիւղատնտեսութեան գործիքների ու միջոցների բացարձակ նահապետականութիւնը և միւս կողմից՝ վարելահողերը պարարտացնելու ու վերահողեւում կատարելով անխորժութիւնը, շատ-շատ գէպքերում գիւղացու տրամադրութեան տակ գտնուած առանց այն էլ խիստ անգոհացուցիչ տարածութեան հողերի տուած արդիւնքը համարելով լիք իջեցնում են իւր ամենաշնչին շահերին:

Հազարաւոր տարիներ միևնույն հողը իւր ծոցով կերակրել է միմանց յաջորդող անհուն սերունդների և գեղեցիկ շարունակում է կերակրել:

Հողերի բոլորովին ուժաւորւելիւնը դէմ հայ գիւղացու գործը դրած միջոցը կայանում է նրանում, որ նա իւր սեփականութիւն կապուած հողաբաժնի վերաժել է միջանի մասերի և նրանց արդիւնքներում է հարկով, միշտ այս կամ այն կտորին մի-երկու տարի ուժեղանալու, վերակենդանանալու ժամանակ տալով, չշահելով ու լիքնելով, որ այդ կտորը մի առժամանակ հանգստանայ: Անկառնած, այդ միջոցը պառակտւած, գլխովին ուժաւորւած եղած հողերը զօրացնելու արժանաւորան միջոցներն են, սակայն, ոչ միայն և օգտակարացողը:

Արտասահմանական գիւղատնտեսութեան մէջ այդ նպատակին հասնելու համար ամենից աւելի

գիւղում են արհեստական միջոցների, այն է ազատ միացած, նայն իսկ վարելի հողերը պարարտացնում են անասունների թռչունների ու մարդկանց արկերով, տարուայ աշնան կամ գարնան եղանակներում նրա ամբողջ տարածութեան մակերեսով ծածկելով անգործանաւոր այդ արտագործութիւնների բաւական հաստ շերտով:

Այդ միջոցի կիրառութիւնը չէր կարող, ի հարկէ, դարեւ հողի հետ գործ ունեցող մի ժողովրդի փորձառութիւնից վրիպել, ինչպիսին է հայ գիւղատնտեսը, սակայն մեզանում և արտասահմանում նրա գործադրութեան մէջ արհեստի տարբերութիւն կայ, և այդ կայանում է նրանում, որ եւրոպացին այդ առում է խիստ մեծ խնամքով ու շահերով, մինչդեռ հայ գիւղացին բաւականանում է միայն ամեն մի արտադրար հողի վրայ չափ տալով միջանի սալ առանուկները այդ միայն, որը, անշուշտ, շատ շնչին օգնութիւն է դարձնելով ընթացքում մշակուած և ուժաւորւած եղած հողի ոյժը վերականգնելու նկատմամբ: Նպատակի շտուկութեան համար հարկաւոր է հրեւաբար եղած չափ մեծ շահերով գործ գնել այդ միջոցը, եթէ միևնույն իսկ առանձին ծախսերի նստեղայ լինի նա:

Իսկ ինչ վերաբերում է երկրագործական գործընկերի նահապետականութեան, գիւղացու է հայ գիւղացուց պարտաւոր, մասնաւոր սրա սերունդ տնտեսական ճգնաժամում, որ նա ձեռք բերի շահ-ձեռք շահաբերու, կալանու կատարելագործումը մերսնանք, որովհետև դրանք կապուած են խոշոր ծախսերի և սեփական գրամագը-

լով ունենալու գիւղատնտեսութեան հետ: Սակայն, գործի անմիջական յաջողութիւնը պահանջում է, որ նա, չկարողանալով այդ ամենը մի անգամից ձեռք բերել, գոնէ աշխատի անմիջապէս իւր ձեռքի տակ ունենալ նոր ձեռք, կատարելագործումը գոյնանալ հերկելու գործողութիւնը գիւղացին լու և նպատակայարմար դարձնելու համար:

Այդ բանը աւելի ևս ստիպողական պահանջ է ներկայանում մասնաւոր անջորտի տեղերի վերաբերմամբ, ուր ցանքսիրը հասնում են առանց ջրի, ուրեմն և ահագին պէտք ունեն երկրի պարունակած սեփական խոնավութեան: Բայց կարողանում է երկրի ծածկուած խոնավութիւնից օգտուել այն ժամանակ երբ երկրը հերկուած է խոր ախօսներով, մի բան, որ ոչ մի կերպ չի կարելի կատարել հայ գիւղացու մօտ ներկայումս գործածութեան մէջ եղած գոյնանալով:

Վերջացնելով մեր խօսքը, պարտք ենք համարում շեղուել, մասնաւորապէս, որ գիւղատնտեսութեան մէջ հայ գիւղացու ունեցած խոշոր պակասները, որոնք նրան հասցրել են հետին ապրատնութեան, չեն կարող երբէք բուժուել գիւղական հասարակութեան այժմեան մտաւոր նկատման շտապանքներով: Եթէ նրան օգնութեան ձեռք չը կարկառուի դրսից, եթէ նրան ճանապարհը չհաջող տրուի և նկատման միջոց չմատակարարուի իւր ջատուած ոյժերը վերականգնելու համար:

Գ Ր Ո Ւ Ն Կ Ո Ն

«Պրակտ. Վեստ.»-ում տպուած է

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՇԱԽԱՆԵՐԸ ԵՒ ԳՐԱԴԱՐԸ

Գ. Առանձնաբ խօսում է («Մուրճ»-ում) տաճկահայոց գրականութեան մասին և մեղադրում է մեզ ուսումնասիրելու, որ մենք բոլորովին անտարբեր ենք դէպի տաճկահայոց գրականութիւնը: Այդ իրաւացի մեղադրանքից յետոյ հեղինակը կանգ է առնում այդ ցաւալի իրականութեան պատճառները վրայ, ի միջի որոց յիշում է նաև հայոց լեզուի վերաբերմամբ ուսումնասիրելու ցոյց տուած սգիտութիւնը:

Մի կողմ թողնելով հեղինակի մէջ բերած միւս պատճառները (և առհասարակ նրա ամբողջ յօդուածը), ես ուզում եմ խօսել մի քիչ մանրամասնօրէն մեր աշխարհիկ լեզուի մասին, որը քանի զնում աղաւաղում է և դառնում է մի վերին աստիճանի անտանելի բարբառ:

Ճիշտ է ասում պ. Առանձնաբ, որ ուսումնասիրել լեզուի մէջ ոչ թէ միայն երազական մի լեզուի աղիւցեցութիւնն է երեւում տեղի և անտեղի, այլ շուտով մանջուրական լեզուն էլ անելու է իւր աղիւցեցութիւնը հայոց լեզուի վրայ:

Այս երևոյթն այնքան արժանաւոր է մեր լեզուի մէջ և ամենքին յայտնի, որ մինչև անգամ, մեր կարծիքով, հարկ չկայ օրինակներ բերելու. բացէք ամեն օր մեր մի ուր և իցէ օրագրի թերթերը և դուք կապշէք, եթէ մի քիչ ուշադրութիւն դարձնէք իրարի վերայ: Դա բացարձակապէս ուսուցիչ է: Ազատ կարելի է ամեն մի բան փոխել և նրա տեղը դնել ուսուցիչը, կրթական կոլուն և բաւականին ընտրելու ուսուցիչ լինու: Տեղ-տեղ, երեք մի փոքր զանազանակերպելու համար, կրթատարին ֆրանսերէն, գերմաներէն և այլ եւրոպական լեզուներից առնուած բառեր և դարձուածներ, իսկ մնացեալ ամբողջ քանակութիւնը մնում է զուտ ուսուցիչ: Խօսք չկայ, որ ամեն մի լեզու ժամանակի ընթացքում ենթարկուած է իւր հարկան ազդի լեզուի ազդեցութեան, այսինքն մէկ լեզուն միւսից առնում է որոշ բառեր և դարձուածներ, մանաւանդ այն դադարաւորներին վերաբերեալ, որ այդ ազդը առաջին անգամ է ընդունում իւր պատմական կենսի մէջ և որոնց արտայայտու համար չունի իւր պաշարում պատրաստ բառ կամ դարձուած: Նշանաւոր մասնագէտներն այդ գէպքերում մինչև անգամ աշխատել են միշտ նոր բառեր և դարձուածներ ստեղծել իրենց մայրենի լեզուի

արժանանքի և երբ որ այդ չի յաջողել, այն ժամանակ միայն առնել են օտար լեզուի բառերը: Ահա ինչ է նշանակում, երբ ասում են, որ մէկ լեզուն միւսի վերայ ազդում է:

Եթէ վառենք մեր հայոց լեզուին, պէտք է խոստովանենք, որ աղիւցեցութիւն բառը այդ փոքր շղէաբ է հասկանալու: Մի թերթերը, մեր ամառըները գրում են պարզապէս ուսուցիչ, միայն թէ բառերը հայերէն են մնացել, չարաչարութիւնը, բառերի դասաւորութիւնը, նախադասութեան միմանց կապելու ձևերը, բոլորը ուսուցիչ են: Ժամանակի առ ժամանակ աչքի են ընկնում նաև այնպիսի դարձուածներ, որ դարձուեցնում են չնչին հայկաբանի անգամ: Մեր մի օրագրերի մէջ ոմն փոխանակ ասելու «ես համաձայն եմ ձեզ հետ, կամ ձեռք կարծիքի հետ», գրում է «ես բաժանում եմ ձեռք կարծիքը»: Վերջին դարձուածն իսկապէս ֆրանսերէն է, բայց հաւանական է, որ գրողը ուսուցիչների թարգմանած լինի: Թուեցաւ լեզուն չհասկացող հայը ինչ պէտք է հասկանայ այդ խօսքից: Ամենից հաւանական է որ նա պէտք է հասկանայ հայկա-

հասկալ լին: պէտք է ասել, եթէ կարգալիք նախկին «Մուրճ»-նախկին խմբագրի «հայերէն» խմբ:

ապել, այսինքն բաժանում եմ, ոչնչացնում եմ և այլն: Ես ինքս կատարելապէս գիտեմ ուսուցիչ, գիտեմ և ֆրանսերէն, բայց երբ առաջին անգամ կտրուեցի հայ կանչին և մտքի համար այդ խորթ խօսքը, հասկացայ վերոյիշեալ մտքով:

Գրում են մի այլ աւելի ևս զարհուրելի գէպը: Այդ էլ կարգալիքն է հմ նոյն օրագրերի էջերում: Ոմն գրում է. նրան կուղարկեն այնտեղ, «որտեղ Մարտի հոգիները չէ քշել»: Վերջինս ի հարկէ ուսուցիչ յայտնի առածի բառացի թարգմանութիւնն է. վրոյը մէջ բերելով այդ խօսքը՝ կարծել է իրեն երևելի ճարտարախօս և հայկաբան:

Գարնի է հազարաւոր ուրիշ օրինակներ էլ մէջ բերել, բայց վերջին օրինակիցս յետոյ կարծեմ այլ ևս աւելորդ եմ:

Այդ աստիճանի լեզուի աղաւաղումն չկրկնում եղած է արեւօք մի որ և իցէ օտար մասնագէտութեան մէջ: Բայց մեր մասնագէտութեան համար դա իրականութիւն է, տխուր և վերին աստիճանի ցաւալի իրականութիւն:

Գ. Առանձնաբ իւր յօդուածի մէջ ասում է, որ այն երևոյթի պատճառը մեր երկրասարգութեան հայոց լեզուի չիժանալն է, և ես նրա հետ բոլորովին համաձայն եմ: Ոմն այսպէս է նկա-

րազել մեր ուսումնայ երկրասարգութեան հայոց լեզուն ուսումնասիրելու ձևը: «Մեր երկրասարգներն շատերը օտար վարժապետներու մէջ կը թուելով առիթ չեն ունենար իրենց մայրենի լեզուն սովորելու: Սակայն վարժապետն էլ ինքն ինքոյ թերթ կարգալիք կարծ ժամանակի մէջ այնչափ հայերէն կսովորէ, որ կը յաջողին յօդուածներ գրել հայ թերթերում»:

Յայ ինչն է պատճառը վերոյիշեալ տխուր իրականութեան: Ինչ լեզուի պաշար կարող է ստացուել թերթ կտրուելով, այդ իւրաքանչիւր որ մեղանից կարող է լաւ հասկանալ: Փրաւացի է պ. Առանձնաբի վրդովմունքը, որ ասում է. «աշխարհիս վրայ ամեն բան յամառ և յարատե աշխատութեամբ ձեռք կը բերուի, միայն հայ լեզուն է, որ կարելի է ձեռն չէն արտ բաղդոյն վրայ երկնցած երբեմն թերթ կարգալիք սովորել ու հայ գրող դառնալ»:

Եթէ այդ կերպով ստացուած պաշարով մի օտար մասնագէտ յօդուած չըլէր, նա կարող էր վստահ լինել, որ իւր յօդուածը ոչ մի թերթում չէր զնտուելու, բայց մեր մասնագէտութեան մէջ տեղի ունի հակառակը. ամենից անխմստ և ոճի կողմից ամենից աւելի աղքատ երկը անպատճառ

## 2. ԲԵՆԵՆԵԱՆ

ազատութեան և կեանքին դիմելու և կարողութիւնը բարձր պահելու համար:

Գարգազապետութիւնը ստորագրեալ հոգեւորականներէ մէջ, ի հարկէ, անհրաժեշտ է, և այդ անհրաժեշտին, անհրաժեշտ, դատաւարութիւնը է Կարգաւորող վարձուները: Բայց միւս կողմէն չի կարելի չնկատել, որ մեր հոգեւոր ծայրագոյն իշխանութիւնը ոչ թէ միայն չըզիտէ ստորագրեալ պաշտօնականներին պահել իրենց իրաւունքները և պարտուց սահմաններէ մէջ, այլ և ինքն է խրախուսում նրանց այդ սահմաններէ դուրս գալու նկատմամբ: Ս. Եւմիւսովնով շատ լաւ պիտի գիտնային, որ Թիւրքիայում պաշտօնավարող առաջնորդն ամուսնալուծութեան գործում իրաւունք չունի անմիջական յարաբերութիւններէ մէջ մտնելու: Մայր Աթոռի հետ, առանց պատրաստութեան ինքնորոշութեան, հետեւեալ շարքի գործացում տային նրա գիմումին, բայց գործացում են տուել, կնշանակէ—խրախուսել են անկարգապետութիւնը, որովհետեւ... որովհետեւ մեր այժմեան հոգեւոր ղեկավարները օրէնքները և շահերը պահպանելու մտքով չեն տալիս իրենց:

### «ՀՈՅ. Եր.»-ի ՄԻ ԹՂԹԱԿՈՒԹԻՒՆԸ Հ. ԽԱՆԻՅԻ ԳՈՐԾԻ ՄԱՍԻՆ

«ՀՈՅ. Եր.»-ի № 9704-ում հրատարակուած է Աղղիկովկասի մի թղթակցութիւն խաչիկ վարդապետի պնդումներէ և նրանց հետեւեալ մասին: Առաջ ենք բերում այդ թղթակցութիւնը անբողոքով:

«1900թ. ի վեր, հայոց Գաթ օղիկասի ներկայաժողովարձ վարդապետի տիրող մի գեղանկար բարձրաւորակի վրայ, Գայրաբեկան հնագիտական յանձնաժողովի թղթակցութեամբ, գիտութեան անհոգի աշխատանքները միայն ի վնաս դնելու կատարուած է պնդումներ:

«Արդէն 1901 թ. լիովին բացուած էր մի ընդարձակ տաճարի հիմունքը, որ վերաբերում է VII դարին և ուր, ըստ պատմաբանների, ամփոփուած են ս. Գրիգոր Լուսաւորչի գլուխն ու ձեռքերը: Ներկայումս կատարուող պնդումների ընձեռած փաստերի համաձայն, այդ տեղը ներկայումս է Գ. Գրգաբի առաջին ամենահին վարդապետ քաղաքի իսկական տեղը: Քրիստոնէութեան առաջին դարերի պատմաբանների հաղորդածները համաձայն Գրիգոր Լուսաւորչի կանխիկ շայտատանի առաջին տաճարը: Այդ տաճարը չէր կարող մեծ լինել, որովհետեւ մի մեծ եկեղեցու շինութիւնը երկրի այդ խիղճ առաքելի ուժերից վեր էր, այն երկրի, որը նոր էր զինք քրիստոնէութեան դարձելու: Եւ, իրարի ներկայումս բացուել է երկրորդ փոքր եկեղեցի մեղանի հետեւեալ: Դա ինքը կարող էր լինել Գրիգոր Լուսաւորչի ձեռքով բարձրաւորակի վրայ շինուած տաճարը:—մեր թղթակցի առաջին դարերի պատմիչների ասածների համաձայն, —բարձրաւորակի» որտեղից, իբրեւի, կարգաւարտն երեւում է ըստ պատմաբանների տարածուած: Այդպիսով, բանից հոգու է գալիս, որ ներկայի մէջ միայն, որը 1600 ամեակը հայերը այս տաճարի պատրաստում են տունը, իւր հոյակապ եկեղեցիներով, առանկ ու ժամանակի մէջ միայն է, և ոչ սկզբնականը, որը որ 1600 ամեակը լրանում է այս տարի: Պնդումների մօտ գտնուած մանր բլուրների շրջապատը իբրեւմբ է տալիս ենթադրելու, թէ դա հին վարդապետ քաղաքի գետնի տակը ծածկուած տներն տեղը պէտք է լինի, և այդ ենթադրութիւնը եթէ հաստատուի յաջող պնդումներով, դա կծառայի իրեն նոր ապացոյց հ. Խաչիկ վարդապետի անսխալ լինելուն: Բայց հիմնուած է կատարուած պնդումների պատմական փաստերի վրայ:

«Անցած հոգեւորներին վրաստանի էջաբան գերապ. Ալեքսէյ արքեպիսկոպոսն այնպէս պնդումներէ վարդապետի օրհնակ հ. Խաչիկի աշխատութեան արդիւնքը, որը բրոնզի է ի փառս Թիւրքիական նախնական քրիստոնէութեան: Հինգ շաւի ժամանակ, երբ ամեն ինչ հայտնաբերուեց, հրապարակուեց իրաւունքը չունի անմիջական յարաբերութիւններէ մէջ մտնելու: Մայր Աթոռի հետ, առանց պատրաստութեան ինքնորոշութեան, հետեւեալ շարքի գործացում տային նրա գիմումին, բայց գործացում են տուել, կնշանակէ—խրախուսել են անկարգապետութիւնը, որովհետեւ... որովհետեւ մեր այժմեան հոգեւոր ղեկավարները օրէնքները և շահերը պահպանելու մտքով չեն տալիս իրենց:

Թեան: Հինգ շաւի ժամանակ, երբ ամեն ինչ հայտնաբերուեց, հրապարակուեց իրաւունքը չունի անմիջական յարաբերութիւններէ մէջ մտնելու: Մայր Աթոռի հետ, առանց պատրաստութեան ինքնորոշութեան, հետեւեալ շարքի գործացում տային նրա գիմումին, բայց գործացում են տուել, կնշանակէ—խրախուսել են անկարգապետութիւնը, որովհետեւ... որովհետեւ մեր այժմեան հոգեւոր ղեկավարները օրէնքները և շահերը պահպանելու մտքով չեն տալիս իրենց:

«Բայց միթէ քրիստոնէութեան ներկայ ժամանակները կարող են աղբիւրի մի բան թող տալ: Երբ նոր վարդապետները էին պնդումները ի շահաբերով, թէ բացուած են հետզհետէ երկրի ու Գրիգոր Լուսաւորչի աշխատութեան արդիւնքը, որի մասին վկայում են նոյն իսկ հայոց պատմաբանները: Եւ ահա յանկարծ 7 պնդումներ ու արքեպիսկոպոսի և 20 վարդապետ բողոքաւոր են կազմում և կաթողիկոսին ներկայացնում, վիճում են, հակառակելով նոյն իսկ իրենց պատմիչներին, որ պնդումները մէջտեղ բերուած սկզբնական վարդապետական և, ուր, ի միջի այլոց, տեղի է ունեցել 491թ. չորրորդ տիեզերական ժողովը:—պնդելով միևնույն ժամանակ թէ հին վարդապետական ու այժմեան միևնույն են, թէ և այդ բանը հակասում է քրիստոնէութեան առաջին դարերի պատմաբանների առաջ բերուած փաստերին: Այդպիսի մի յայտարարութեան հաւանութիւն տուաւ նաև ծայրայեղ հայական մամուլը «Նոր-Դար» լրագրի, որը յայտարարում էր իր անհրաժեշտ համարումը չէր դադարում շահի մի արձակութիւնը: Սրան պնդումների շարունակութիւնը, որին պէտք է որ հետախուսելու յանձնարարուի պաշտպանել, ցոյց կտայ, թէ մի կողմէն ճշմարտութիւնը ինչ կնշարժուի և հ. Խաչիկին, նա բոլոր հոգեւոր հաւատարմ է իւր ասածի ճշմարտութիւնը:

### ԹՂԹԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

#### ՆԱԽԱԿ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԻՑ

(«Նոր-Դար»-ի թղթակցից)

ՄԻՋԵԿԱՆԱՅԻՆ ԵՐԵՎԱՆԻ ՆԱԽԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԻՑ

ԹԵՐԵՐՆ, 6 փետր.—Սերբիացիների սիրելի Սրանց մի շարք առաջ անապատի կերպով ծնուած երկրներէ Կոսովոյի մասին, որ 2/15, հասանալի Կոսովոյի հայոց դպրոցի մէջ, ժամը 3-ին կէսօրից յետոյ (ըստ երեւոյ) կը կայանայ ընդհանուր ժողով (միտինգ) նախագահութեամբ սրբազան առաջնորդ Այվաթիան արքեպիսկոպոսի, ի նպատակ խաղաղութեան և իրաւարարութեան: Այսին լիովին գրուած էր «Հրապարակական ցոյց ի նպատակ համաշխարհային խաղաղութեան», մէջտեղը դառնալով անուանելու, իսկ ցածի կողմը, «Բուլղարիստներն սրբազան և առաջնորդի բռնաճակ» խօսքերը:

Որոշուած ժամին մինչ և շատ ուշ ժամը հրապարակական այդ ցոյցի վրայ հաշտ հետաքրքրութիւններ գրուած: Հինգ որ վարդապետը բարձրացաւ, սրբազան Այվաթիանց սոսկ քարոզ (ուրում եմ ասել քարոզի նման մի բան) խօսել ի նպատակ համաշխարհային խաղաղութեան: Որովհետեւ այստեղ «Խաղաղութիւն» խօսքը կայ, ուստի սրբա-

զանը իւր բարոյական քարոզի համար քննարկ ընտրեց «Խաղաղութիւն» իւր աշխատանքներն ուղղած այն աստիճանով թէ «Խաղաղութիւն» թողութիւնը պիտի լինի զիմ տամ ձեզ...»:

Սրբազանից յետոյ իւր «Խաղաղութիւն» խօսքով խօսեց Կարապետ Զ. Առաքելեան պարոն: Եթէ աման խելով առաջնորդները—ղաղախօսութիւնը պակասութիւն չունի, միայն պարոնը շատ էր շփոթում միմիայն միմիայն հետ: Սրանից յետոյ մի դատախազութիւն էլ անձնութիւն մի պարոն կարգաց: Սրա դատախազութեան վերնադիւն էր «Հալոյց հարցը և նրա շխաղագիտական լուծումը: Վերապից երեւում է, որ դատախազութիւնը նախ և առաջ մի դիտական կամ քննական տեսութիւն պէտք է լինէր հայոց հարցի մասին և ապա վերջը, որպէս վերջաբան, ցոյց պէտք է տրուէր այդ հարցի խաղաղ լուծման ճանապարհը կամ միջոցը: Սակայն մեզ անձնութիւն պարոնի դատախազութիւնը մի հոսիոսական ներքոյ էր, որով դատախազը ներքոյում էր—ինքն էլ չէր տրուէր, թէ ում, մենք էլ չիմացանք թէ ում:

Սրանով վերջացաւ միտինգի կէսը: «Նոր-Դար»-ի թղթակցիցի որոշման և առաջնորդի բռնաճակը:

Այժմ պէտք է ընտրել վարդապետ անդամներ: Առաքելեան պարոնի տեսլով, Քիւրդի խաղաղասէրները միջոց պային բերուն գիմն է Թեհրան (!) (չիմացուեցաւ, թէ ում) և յորդորել, որ հրապարակական ցոյցեր, միտինգներ, բնկերութիւններ սարքեն և կարգաւորեն Պարսկաստանի գոնէ գլխաւոր քաղաքներում ի նպատակ համաշխարհային խաղաղութեան...

Եւ ահա Առաքելեան պարոնի ոգևորուած յիշեալ բերքի այդ կողմը, շատ պիտի միտնի սարքել, բնկերութիւն կարգել:

Եւ որովհետեւ չկայ բնկերութիւն տալու վարձութեան, ուստի այս բնուրութեան համար ևս պէտք է որ վարձական մարմին արգանքներ ընտրուէին: Եւ ահա մասնակի առաւել խաղաղութեամբ ընտրուեցան մի քանի յայտնի ոչխարամիտներ:

Նորակազմ բնկերութեան նորաստեղծ վարձութեան նորընտիր անդամներն անդամակց գործը պէտք է լինի, Առաքելեան պարոնի տեսլով իւր ներկայացուցիչն ուղարկել մայրիսի վերնաշուք կայանի խաղաղասէրների 12-րդ կողմէն: Իհարկէ բնկերութեան այդ բազմական անդամները ուղեւային շուրջնային պէտք է լինեն Առաքելեան պարոնի ընտրելին այդ պաշտօնի համար, որովհետեւ Առաքելեան պարոնի փնջակն այդ է: Կաթողիկոսական վերջին ընտրութիւնների ժամանակ Սպանիի կնկերութեան ժողովը նրան ընտրել էր պատգամաւոր Պարսկաստանի և Հնդկաստանի:

Ժողովը ի միջի այլոց, թեք և կերպով զբաղուեց և այն հարցով, թէ արդեօք հայոց հարցը խաղաղութեան միջազգային այդ բերքի հովանաւորութեան տակ զինքը օգտակար է, թէ ոչ: Այս մասին թեք և զին կարծիքներ յայտնուեցան, և հարցը, կարծեօք, մընացաւ, որովհետեւ, որովհետեւ զեռ ժողովը չը փակուած, ևս արդէն դուրս էին գնել: Մասնաւորապէս: Պարեկ և—միտինգը, Լոնդոն և—միտինգը, Թեհրան և—միտինգը... Միթէ հասկանալի չէ... Հրապարակ:

### ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԲՈՒՆԴԱՐԻՍ.—Քանի բուլղարեան գործերը աւելի են բարդուած, այն քան էլ թիւք և բուլղար կառավարութիւնների յարաբերութիւնները աւելի թշնամական են դառնում: Թիւքիան չի ուզում հաւատալ Բուլղարիայի անկեղծութեան և շարունակ նրան վրդովեցնում է այն կասկածը, թէ բուլղար կառավարութիւնը որոշ չափով օգնում է մակեդոնացիների յեղափոխական անդուստ գործողութիւններին: Իսկ թիւք կառավարութեան կասկածներից ծնունդ առած այդ թշնամական տրամադրութիւնը գէպի

Բուլղարիան յուր ժողովուրդին է պատճառում Սաֆիյայի քաղաքականական շրջաններին:

Այս օրերս Բ. Գուրբաքանով կերպով յայտնեց Դանիկ կարենտին, որ նա այլ ևս մտադիր չէ ամենին համարեալ աշխույ Նայիւս Մակեդոնիայում գտնուող բուլղար առեւտրական գործակալներին, որովհետեւ նրանք գաղտնի կերպով օգնում են յեղափոխական կոմիտեաներին, և աւելի շուտ յեղափոխական գործակալներին դեր են կատարում, քան իրաւագիտական ներկայացուցիչ Կառլաչին, ըստ որում, թիւք կառավարութեան հաւաքած տեղեկութիւնների համաձայն, նա գաղտնի յարաբերութեան մէջ է գտնուում Մանաստրի յեղափոխական հրոսակաւորների հետ:

Դանիկ թիւք կառավարութեան կողմից եղած առաջարկի վրայ, պարտաւորուեց հիւանդութեան պատրուակի տակ երկու ամիս ժամանակով հեռացնել Սոֆիայի իւր գործակալին: Սրանից տեսալ առաջարկ է արուած թիւք կառավարութեան կողմից Աղղիկովկասի բուլղարական գործակալ Մաթէի նկատմամբ ևս, որի մասին երկր-Քեռովում ստացուած կան բազմաթիւ ամբաստանութիւններ, որոնք, շուրջնային ոչ մի արգելադրի հիմունք, արդիւնք են դուռ աղաքական թիւք իշխանութիւնների թշնամութիւնների: Այս վերջին տեղեկութիւնները է Սոֆիայում ամենի բուլղար հասարակութեան մասածել են տալիս, որ թիւք կառավարութիւնը, հաւանականաբար, գրեւոր է Բալկանեան գործերում շահ ունեցող քրիստոնէական գրգռումներից, որովհետեւ է մի կերպ ապացուել Մալկեդոնիայում գտնուող բուլղար առեւտրական գործակալներից, որոնց նա վերաբերուել է միշտ անպատասխան:

ԱՆԳԼԻԱ ԵՒ ԺՄԻՆԻԱ.—Անգլիան և ժամիտիստ որոշեցին աւելի ևս ամրապնդել իրենց յարաբերութիւնները: Դրա համար շուտով Պորտսմութ կոպ ձափնական նաւատորմից, որ Զոտարի-գիտի արեւմտեան միտինգի պէտք է կատարէ Երեւանը VII թաղաւորի ներկայութեամբ: Բայց սրանից, եթէ հաւատարմ լինենք «Daily Mail»-ի թորից ստացած հեռագրին, ձափնական որոշել է անգլիական սպաններին զափնական տալ իրենց գործերի մէջ, ձափնական լուր տալով որովհետեւ նպատակով ձափնական բարբառը բոլորովին իւրացնելուց յետոյ, անգլիացի զինուորականների պէտք է առաջարկուի ձափնական սպաններին հաւատարմ պաշտօններ: Իսկ և իսկ այդպիսի մի որոշում էլ Անգլիան է արել ձափնական սպանների վերաբերութեամբ:

### ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԼՈՒՐԵՐ

Դուրեցից (Մակեդոնիայ) փախած քրիստոնէական պատմում են, որ շատ մօտ ժամանակում Մակեդոնիան կը դառնայ սոսկալի արեւմտեան իսլամի յարաբերութեան միջոցով: Սրանից, որովհետեւ զեռ ժողովը չը փակուած, ևս արդէն դուրս էին գնել: Մասնաւորապէս: Պարեկ և—միտինգը, Լոնդոն և—միտինգը, Թեհրան և—միտինգը... Միթէ հասկանալի չէ... Հրապարակ:

«Standard» թիւքի վաշինգտոնի թղթակցիցը հաղորդում է, որ Միացեալ Նահանգների կառավարութիւնը խիստ վրդովեցուցիչ լուրեր է ստացել Պնկի-նի ամերիկական դեսպան Կոնտերից 2ֆինաստների ներքին նահանգների գործերի մասին: Այդ տեղեկութիւնները կան ժողովուրդը ստատիկ գրգռուած քրիստոնէականի վէճ և աղ տեսլութիւնը արդէն ստացել է խրեթեղական ընտանաւորի:

—Անգլիական լրագրողներն հաղորդում են, որ չինական կայսերական տունը վերջին ժամանակները բռնի, հանի, ձիւրի և սպանելու արգանակ

գնումներ է կատարել: Մանգոլները այդ բանը բացատրում են նրանով, թէ իր արքունիքը մտադրութիւն ունի ուստապետութիւն տնտես գէպի արեւմտեան սերերի գնեղամանները:

—Անտիլան խմբին պատկանող Տրի-նիպատ կղզու Պորտ-Փի Սպէյն քաղաքում ծաղիկ է բուսական մօտ խաղաղութիւն նահանգապետի պալատը, քաղաքի պատահանները և ամբողջ շէնքը հրեղի տուել: Տեղի են ունեցել բազմաթիւ սպանութիւններ և ձեռքաւորութիւններ: Գուրբաքան տիրում է կատարաւ անխաղաղութիւն:

«Անգլիական «Times»-ը հաղորդում է, որ 10,000 հոգի շրջապատել են նահանգապետի պալատը, քաղաքի պատահանները և ամբողջ շէնքը հրեղի տուել: Տեղի են ունեցել բազմաթիւ սպանութիւններ և ձեռքաւորութիւններ: Գուրբաքան տիրում է կատարաւ անխաղաղութիւն:

### «ՆՈՐ-ԴԱՐ»,-Ի ՀԵՌԱԳՐՆԵՐ

ԲՈՒՆԻՑ ՀԵՌԱԳՐՆԵՐ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻՑ

Մարտի 20-ից

ՍՈՖԻԱ.—Աղղային ընկնում բացաւ յայտնուած են բաւականաչափ գեղեցիկներ: Ֆինանսների միտնալը յայտնեց այդ մասին աղղային ժողովին և պահանջեց յարաբերութիւն պաշտօնից արձակել: ԴՊՐԱՍԻԱ.—Մարտի 20-ի նախընթաց գիշերը տեղի ունեցաւ մի հաղաւթեղ երեսօթ. կայան էր փայլում և որոտում էին ամպերը, միջոցեւ գաշտերը ծածկուած են խոր ձիւնով, շարունակուում է անհանգիստ երթ եկելութիւնը:

ՍՈՖԻԱ.—Առաջիկայ ապրիլ ամսի համար Մոսկուան սկսում է զարգարուել օրնամաններով: Աշխատանքներ սկսուած են քաղաքային խորհրդից: Խորհրդական հրապարակում կառուցում է մի շքեղ վրան:

ԳԻԼ.—Կայսրը ժամանեց այսօր առաւօտեան և ուղեւորուեց գէպի «Հսգեցուցներ» դրօստաւոր, որը ժամը 7-ին դուրս գնաց գէպի Կոպնիսգէ: ՊՐԱՍԻԱ.—Գուրբաքան կրօն-պրիմը և պրիմը էյտի-Փրեկերը ճանապարհ ընկան գէպի Գ. Գուրն:

ԼՈՒՐԻՆ.—Պատգամաւորների ժողովը երբեք ընթերցման ժամանակ ընդունեց այն առաջարկութիւնը, որը ծաղային վարձութեանը իրաւորութիւն է տալիս տեղացեալ նաւատորմից պահեստի դորաբարձրների կազմը և ժողովի ծաղային կամաւոր զինուորներ, սրնը պատերազմ եղած գէպ-ըստ, պարտաւոր են ծառայել աշխարհի ամեն մասերում:

ՎԵՆԵԱ.—Ունգարիայի հետ համաձայնութիւն կայացնելու հարցը քննող անձնաժողովը այսօր վերջացրեց համաձայնութեան օրնամագի մասին եղած ընդհանուր վիճարկութիւնները: Միմիայն նախագահ Կոնտերը բացատրեց այդ գործ նշանակութիւնը միապետութեան վերաբերմամբ: Համապետական պատգամաւոր Զալկի առաջարկութիւնը Գուրբաքանի հետ մաքսային և առեւտրական դաշինք կապելու մասին՝ մերժուեց 24 ձայնով ընդգէմ 4-ի:

ԼՈՒՐԻՆ.—Տանտերից հաղորդում են «Morning Post»-ին, որ Ֆինիկ ճանապարհը գնեղուած է, որովհետեւ կուր է սկսուել Բանի հասան և Աղղա ցեղերի միջև: Տանտերի ճանապարհը նայնպէս ապագա չէ: Համապետ շրջաններից լուրեր են ստացուել խրեթեղների մասին: Կառավարութիւնը Գուրբաքանի հետ մաքսային և առեւտրական դաշինք կապելու մասին՝ մերժուեց 24 ձայնով ընդգէմ 4-ի:

«Daily Teleg.»-ին Աղղային հաղորդում են, որ անգլիացի բնախոյզներն ենթարկուել է բեղութեանը—գաւառական շարձական Մարանայի լիւնեւում, Աղղայից 120 մղոն հեռավորութեան վրայ: Վերադարձում է նրա պահապանների մեծ մասը:

ՎԵՆԵԱ.—«Polit. Corresp.»-ի տեսլով, առաջ կառավարութիւնը նորից գիմն է բուլղարական կառավարութեանը մի յայտարարով, որի մէջ մատնանի է անուում, որ Ռուսիայի և Աւստրիա Ռուսարիայի ծրագրած ռեֆորմները կատարելապէս համապատասխանում են իրենի բաղադրական այժմեան գրովիական, բայց մակերեսական կամփառների շարունակուող պրոպագանդան արդիւնք է ստեղծում ռեֆորմների իրագործման դէմ: Եթէ, չնայելով բաղ-

Типографія Т-ва Вереичевъ и Каменмахеръ Михайловск. пр., № 81 Тел. № 854